

Sångpraktiker inom den svenska idrottsrörelsen (ca 1872–1939)

Av Kaj Ahlsved

Abstract

Like the temperance, youth and labour movements, the sport movement was a nation-building mass movement. The Swedish sport movement was driven by certain ideals (e.g. patriotism), even if they were not always explicit. Sport leaders rarely discussed their ideological foundations but relied on the 'power of example', i.e. competition and showcasing, not speeches and writings, were the best way to spread interest in sport. The purpose of this article is to analyse the use of music in the Swedish sport movement from the perspective of sport's lukewarm interest in an outspoken ideology. By studying songs from three different context within the Swedish sport movement (gymnastics, association football and the workers sport movement), the study offers a new understanding of music-making in the context of sport and how ideological goals were articulated through musical activities.

Keywords: sport songs, community singing, sport music, the sport movement, cultural history of sport, cultural history of music.

Författare: Kaj Ahlsved, FD, forskare vid Musikvetenskap, Åbo Akademi. Kaj. Ahlsved@abo.fi

Copyright: © Författaren/författarna. Artiklar i IHS publiceras under en Creative Commons-licens (Creative Commons CC-BY 4.0), vilket ger tredje part rätt att kopiera och återdistribuera materialet i vilket medium eller format som helst förutsatt att författarnamn och källa anges korrekt.

DOI: 10.61684/ihs.2024.33961

Granskning: Artikeln har genomgått sakkunniggranskning enligt modellen *double blind peer review*.

Hur citera: Kaj Ahlsved, "Sångpraktiker inom den svenska idrottsrörelsen (ca 1872–1939)", *Idrott, historia och samhälle: Idrottshistoriska föreningens årsskrift*, 2024 (vol. 43).

Forskningen har finansierats av Konestiftelsen (Koneen säätiö) och möjliggjorts tack vare Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Bernadotteprogram.

Olympiaden i Stockholm 1912 har ofta ansetts vara startpunkten för det organiserade hejandet på idrottsläktare i Sverige. I kölvattnet av OS växte det fram en "svensk" åskådarkultur med ledd gemensam sång i samband med stora svenska idrottsevenemang, inte minst fotbollslandskamper. Sångfenomenet, som även stöddes med tryckta sånger och ramsor, kom genom en namntävling i *Dagens Nyheter* 1920 att benämnas "allsång".¹ Men sång i anslutning till idrott har även en annan historia som ligger närmare utövarna och föreningslivet på gräsrotsnivå. När man närmar sig detta sammanhang blottas andra processer med rötter i folk- och bildningsrörelsernas framväxt.

Idrottsrörelsen var, likt nykterhets-, ungdoms- och arbetarrörelsen, en folkbildande massrörelse. Som andra folkrörelser² drevs också den svenska idrottsrörelsen fram av bestämda ideal (t.ex. fosterländskhet) även om de inte alltid var uttalade. Idrottsledarna diskuterade sällan sina ideologiska grunder utan litade på att "exemplets makt", alltså anordnandet av tävlingar och uppvisningar, inte tal och skrifter, var det bästa propagandamedlet för idrotten.³

Folkrörelserna präglades i allmänhet av en livlig musikverksamhet. Stefan Bohman, som har studerat arbetarrörelsens musik, har konstaterat att körer, inte minst manskörer, främjade sammanhållning och även hade bildande funktioner.⁴ Som folkrörelse har idrotten inte sammansvetsats av någon livlig sångboksutgivning eller körsång, som annars var typisk för folkrörelser. Inte heller har grundandet av körer i anslutning till idrottsföreningar varit särskilt vanligt. Detta kan ha sin grund i att idrotten i sig dels redan har en scen, dels som aktivitet, likt körsång, kan påstås ha bildande funktioner.⁵ Det finns med andra ord inte samma behov av körer- och orkestrar som bildningsverktyg inom idrotten. Det intressanta blir då att fråga sig vilka musikaliska former för sammanhållningen och manifesterandet av ideologi en idrottsrörelse eller idrottsföreningar skapar då de i likhet med körer i allmänhet framträder i offentligheten. Det betyder att människor ikläder sig rollen som idrottsutövare och deltar i offentliga idrottsevenemang eller tävlingar. Då idrotten, av

-
- 1 Mats Hellspong, *Stadion och Zinkensdamm: Stockholms idrottspublik under två sekel* (Stockholm 2013), s. 152–158; Åke Jönsson, "Allsången föddes på Olympiastadion", *Blå boken*, 2008, s. 216–227.
 - 2 Tillämpandet av folkrörelsetanken på idrotten är inte helt oproblematisk eftersom verksamheten mest omfattade män. Se t.ex. Eva Olofsson, *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet* (Umeå 1989), s. 56; Daniel Alsarve, *I ständig strävan efter framgång? Föreningsdemokratis innehåll och villkor i Örebro Sportklubb 1908–89* (Örebro 2014), s. 16–18.
 - 3 Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse: Studier i svensk idrottsrörelse till 1915* (Uppsala 1974), s. 168–169; 362.
 - 4 Stefan Bohman, *Arbetarkultur och kultiverade arbetare: En studie av arbetarrörelsens musik* (Stockholm 1985), s. 82–118, 120.
 - 5 Föreningarna har också arrangerat musikevenemang, danser och soaréer med musikinslag men den verksamheten lämnas här utanför. Dessa evenemang har varit viktiga sätt att samla in pengar till verksamheten men kunde ur ett skötsamhets- eller nykterhetsperspektiv vara rätt problematiska (se t.ex. Torbjörn Andersson, *Kung fotboll: Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950* (Malmö 2014), kap. 5).

åtminstone en del dess medlemmar och ledare, ansågs vara ett medel för bildning och samhällsförändring, finns det skäl att fråga sig vilken funktion sången hade i dessa sammanhang.

Vad gäller musikens förmåga att bidra till konstruerandet av identitet är min analys influerad av musikforskaren Simon Frith, som konstaterat att musik, liksom identitet, inte handlar om "att vara" utan om "att bli". Sång och musik är, med andra ord, kraftfulla verktyg för att konstruera och leva ut identiteter.⁶

Syftet med denna studie är att med utgångspunkt i idrottens ljumma intresse för en uttalad ideologi lyssna till det historiska materialet och utifrån detta nå en större förståelse för musicerandet i anslutning till idrotten och hur dess ideologiska målsättningar artikuleras i de musikaliska aktiviteterna. Studiens styrande frågor är: Hur har gymnaster och idrottsutövare använt sig av sång för att skapa sammanhållning samt för ideologiska syften? Vilka värderingar kan man utläsa ur föreningarnas sångpraktiker? Hur motiverades den idrottsliga aktiviteten genom sång och går det att utläsa någon målsättning med densamma? Studien är tidsmässigt avgränsad till åren 1872–1939 och fokuserar såldes på den tidsperiod då idrotten förvandlades från ett borgerligt sällskapsnöje till masskultur. Att 1872 fungerar som startpunkt motiveras av att då publicerades Concordia Löfvings sångbok för flickgymnastiken.⁷ Den är det tidigaste undervisningsmaterialet på svenska där musik och gymnastikrörelser sammanfogats som jag har lokaliserat och inkluderat i min analys.

Det finns inte många historievetenskapliga studier av musikens betydelse för idrotten och enligt etnologen Alf Arvidsson är den svenska idrottsrörelsens egna sånger bortglömda idag.⁸ En bidragande orsak till detta är att musik i idrottssammanhang ofta har haft en kort livslängd och ett kulturellt värde som flyter mellan kuriosa och kulturarv.⁹ Tidigare historiska studier har bland annat fokuserat på utgivning av noter med idrottstema,¹⁰ "revyschlagers" med idrottstematik under mellankrigstiden,¹¹ gymnastikföreningars och -förbunds

6 Simon Frith, "Music and identity", i Stuart Hall & Paul du Gay (red.), *Questions of cultural identity* (London 1996), s. 109.

7 Concordia Löfving, *Gymnastik-sånger för flickor* (Stockholm 1872).

8 Alf Arvidsson, "Långa bollar på Bengt: Samspel mellan idrott och musik", i Jesper Fundberg, Klas Ramberg & Dan Waldetoft (red.), *Tankar från baslinjen: Humanister om idrott, kropp och hälsa*. (Stockholm/Steag 2005), s. 171.

9 Torbjörn Andersson & Edvard Koinberg, *Fotbollens kuriosakabinett: Svensk fotbolls kulturarv i ord och bild*. (Malmö 2021), s. 327–334.

10 Kaj Ahlsved, "Bland velocipedgalopper och pingpongpolkor: Utgivning av idrottsrelaterad mellanmusik i Sverige fram till ca 1939", *Svensk tidskrift för musikforskning* 2024:1 (vol. 106), s. 36–64. Jfr Heinrich W. Schwab, "Anyone for tennis?: Notions on the genre 'tennis composition'", i Anthony Bateman & John Bale (red.), *Sporting sounds* (London 2009), s. 128–144.

11 Nils-Olof Zethrin *Mellan masskonsumtion och folkrörelse: Idrottens kommersialisering under mellankrigstiden* (Örebro 2015), s. 98–120.

musikanvändning i en finländsk kontext¹² eller transnationell IFK-kontext.¹³ Den internationella forskningen med fokus på kombinationen av musik och idrott har ofta fokuserat på publikens musikaliska aktiviteter i samband med fotboll¹⁴ eller prioriterat nordamerikansk läktarkultur och idrott som populärkultur¹⁵ på bekostnad av empiribaserade skildringar. "Folkörelseperspektivet" i denna artikel är ett försök att komma närmare föreningslivet för att fylla några av de kunskapsluckor som finns i studier av idrottens musikhistoria. Trots att den kreativa processen kring framtagandet av nya sånger har likheter med 1920-talets hejarkultur¹⁶ är det i de sammanhang jag studerar oftast uttryckligen de aktiva idrottarna, eller gymnasterna, som stod för sången – inte publiken. Särskiljandet och medvetandegörandet av detta nyanserar även bilden av den svenska hejarkulturen vilken som sångkultur var mera publikdriven.

Kulturhistoriskt inriktad musikforskning utgår från att musiken är en oskiljaktig del av samhället och analyserar, ofta tvärvetenskapligt, hur människor på olika sätt använder och tillskriver musik betydelser.¹⁷ Detta perspektiv kan tillämpas på historiskt material och studier av hur kulturmönster skapas och förändras.¹⁸ Vad gäller musikens funktioner tillämpas ett musiketnologiskt synsätt som kan spåras till Alan Merriam som särskiljer musikens användning från dess funktion.¹⁹ Förstnämna syftar på detaljerade skildringar av mänskliga handlingar (praktiker), sistnämnda på musikens bredare betydelser och bakomliggande syfte. Min studie prioriterar kontextbundna skildringar av vad människor gör med musik (och musik med människor) framom detaljerad kunskap om musikens former och strukturer.

De tre idrottssammanhang som jag har hämtat material från och vars sångkulturer jag försöker skissera är 1) gymnastiken 2) föreningsfotbollen och 3) Arbetarnas idrottsförbund (AIF). Valet av just dessa tre sammanhang präglade

12 Kaj Ahlsved, "'Det ser ut som lek, men det är för fosterlandet': Musiken i den finländska kvinnogymnastikrörelsen (1876–1939)", i Nuppu Koivisto-Kaasik, Saijaleena Rantanen & Anu Lampela (red.), *Naiset, musiikki, tutkimus – ennen ja nyt* (Helsingfors 2023), s. 149–189; Kaj Ahlsved, "Idrottspropagandans klingande former: Helsingfors gymnastikklubbs uppvisningsverksamhet 1875–1900", *Finsk Tidskrift* 2021:7–8, s. 9–40.

13 Kaj Ahlsved, "Texten som impulsgivare och skildrare av musikaliska praktiker: Idrottsföreningen Kamraterna Helsingfors sång- och musikkultur i historisk belysning (1897–1939)", *Puls* 2021 (vol. 6), s. 100–124.

14 Se t.ex. Jeffrey Hill, "War, remembrance and sport: 'Abide with me' and the FA Cup Final in the 1920s", i Anthony Bateman & John Bale, *Sporting Sounds: Relationships between sport and music* (London and New York 2009), s. 164–178.

15 Ken McLeod, *We are the champions: The politics of sports and popular music* (Farnham, Surrey 2011).

16 Se t.ex. Mats Hellspång, *Stadion och Zinkensdamm*, s. 152–158; Åke Jönsson, "Allsungen föddes på Olympiastadion", s. 216–227. Jfr Katarzyna Herd & Jakob Löfgren, "Mocking Others, Parodying Ourselves: Chants and songs used in Swedish football", *MusiCultures* 2020 (vol. 47), s. 11–33.

17 Jukka Sarjala, *Miten tutkia musiikin historia?* (Helsingfors 2002), s. 176–185.

18 Jonas Frykman & Orvar Löfgren, "Inledning", i Jonas Frykman & Orvar Löfgren (red.), *Modärna tider: Vision och vardag i folkhemmet* (Stockholm 1985).

19 Alan P. Merriam, *The Anthropology of Music* (Illinois 1964), s. 209–227.

av sociala kategorier (t.ex. kön och klass) motiveras av viljan att kunna peka på både generella och olikheter gällande uttryck och former i tre vitt skilda delar av svenskt idrottsliv. Vad gäller gymnastiken är jag speciellt intresserad av kvinnogymnastiken eftersom de kvinnliga gymnastikledarna ofta var lärare, detta i motsats till männen som hade förankringar i det militära eller var företagare.²⁰

Materialet för undersökningen består av ett urval av de många gymnastiksånger som publicerats i olika typer av sångböcker. För att lokalisera musiken har sökningar gjorts i Kungliga bibliotekets, Svenskt visarkivs, Musik- och teaterbibliotekets, Gymnastik- och idrottshögskolans databaser. En stor del av föreningslivets sånger har aldrig publicerats i sångböcker för en bredare publik och finns därför ofta enbart bevarade som sångblad i arkiv. Jag har därför bekantat mig med material i Folkrörelsearkivet i Västerbotten och Arbetarrörelsens arkiv. Flera sånger har även återgivits i föreningstidskrifter och föreningshistoriker. Så var det för både Helsingborgs idrottsförening (HIF) och Örgryte Idrottssällskap (ÖIS), två föreningar vars sånger används som exempel i denna studie. AIF-materialet är sparsamt eftersom förbundets arkiv försvann i samband med en polisrazzia kring 1940. De få sånger som har lokaliserats i de till AIF knutna tidningarna *Idrottsfolket* och *AIF:aren* ger liten inblick i den sångkultur som spreds via förbundets egna språkrör. Skildringar i facktidskrifter och dagspress har bidragit till insikter om hur musiken har använts. Även om materialet är begränsat till tre olika idrottsmiljöer ger det en fingervisning om vilken sångkultur som odlades inom olika delar av den svenska idrottsrörelsen.

Gemensam sång kring sekelskiftet 1900

Viktiga utgångspunkter för en förståelse för den gemensamma sångens spridning i Sverige är den patriotiska student- och manskörssången på 1800-talet.²¹ I kölvattnet av studentsången grundades också allmänna sångföreningar samt olika typer av associationer i vilka sången spelade en stor roll för "bildning, moralisk uppbyggelse och nöje".²² Inom arbetarrörelsen har körsång, inte minst i stämmor, setts som ett sätt att kultivera människan medan den unisona sången var ett verktyg i den politiska agitationen.²³ Sammanslutningar från ordenssällskap till fackföreningar startade körer: "alla ville de gestalta sina ideal med sång och musik."²⁴ I en studie av musiklivet i Stockholm konstaterar Martin

20 Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse*, s. 169.

21 Hanna Enefalk, *En patriotisk drömvärld: Musik, nationalism och genus under det långa 1800-talet* (Uppsala 2008); Leif Jonsson, *Ljusets riddarvakt: 1800-talets studentsång utövad som offentlig samhällskonst* (Uppsala 1990).

22 Kia Hedell, "Körsång som folkrörelse", i Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria: 1900-talet* (Stockholm 2009), s. 416–417.

23 Stefan Bohman, *Arbetarkultur och kultiverade arbetare*.

24 Owe Ronström, *Körer och kulturhistoria: Etnologiska aspekter på ett svenskt massfenomen*

Tegen att den vanligaste betingelsen för en körs uppkomst kring sekelskiftet 1900 var en "gruppbildning av icke-musikalisk natur, i andra hand ett sammanförande av sångintresserade personer inom denna grupp".²⁵ Gemensam sång är med andra ord inte enbart att framföra en opinion i det offentliga, ett sätt att göra medborgare nationellt medvetna, eller ett medel att verka för bildning och nykterhet – gemensam sång är också ett sätt att skapa gemenskap och dess sociala dimensioner behöver inte alltid vara utåtriktade. Denna typ av gemenskapande sång odlades inom ramen för föreningsverksamheten.

Den gemensamma sången inom olika typer av föreningar har i Danmark kallats *fællessang*, vilket historiskt sett har varit en form av prestationslös gemenskapssång (skribentens översättning) med budskapsbärande sånger.²⁶ Kirsten Sass Bak har konstaterat att de olika sällskap inom vilken *fællessangen* uppstod hade behov för aktiviteter som stödde sammanhållningen kring den sak man kämpade för: "Man hade kommit samman av andra orsaker [...] sången blev en oundviklig del av gemenskapens ritualer, som inledning eller som avslutning på att vara tillsammans."²⁷ Inte bara sång som aktivitet knöt samman gruppen, genom själva sången förenades de i en gemensam tematik och sångerna var ofta skrivna av medlemmarna själva.²⁸

Danskans *fællessang* ser jag även ha kopplingar till fenomenet och begreppet "lystringssång". Idag är främst akademiska körer förknippade med lystringsånger och de framförs ofta som en del av ett konsertprogram. SAOB:s definierar lystringssång bl.a. som "ett sångsällskaps samlings- l. igenkänningssång, använd ss. inledning vid konserter, sångarhyllningar o. d." (SAOB).²⁹ I Sverige är begreppet lystringssång inte speciellt känt utanför studentkörssammanhang, men i finlandssvenska kontexter har det förekommit i bredare mening, speciellt inom föreningslivet, vilket ger resonans med danskans *fællessang*. I en finlandssvensk kontext har även de mest upphöjda eller emblematiske sångerna inom olika sällskap, även idrottsföreningar, setts i ljuset av lystringssånger. Exempelvis den sång som Idrottsföreningen Kamraterna Helsingfors antog 1928 kallades för en "lystringssång".³⁰

Sånger har använts inte bara för att stärka gemenskaper utan också för att uttrycka värderingar, ideologier och mana till handling. Den som sjunger tar föreningsideologin i sin mun, det finns en mottagare som "lystrar" alternativt

(Visby 2016), s. 6.

25 Martin Tegen, *Musiklivet i Stockholm 1890–1910* (Stockholm 1955), s. 78.

26 Kirsten Sass Bak, "Fællesangstraditioner i Danmark ca 1780–1960", i Stine Isaksen (red.), *Fællessang og fællesskab* (Herning 2018), s. 17.

27 Kirsten Sass Bak, "Fællesangstraditioner i Danmark ca 1780–1960", s. 18.

28 Kirsten Sass Bak, "Fællesangstraditioner i Danmark ca 1780–1960", s. 38–40.

29 https://www.saob.se/artikel/?seek=Lystringss%C3%A5ng#U_L1275_93630.

30 Kaj Ahlsved, *Texten som impulsgivare och skildrare av musikaliska praktiker*, s. 111–115. Om t.ex. lystringssången "Slumrande toner" se Henry Rask, "Slumrande toner: Hembygd och nationalitet i svensk sång i Finland", i Kerstin Smeds, Rainer Knapas & John Strömberg (red.), *Boken om vårt land 1996: Festskrift till professor Matti Klinge* (Helsingfors 1996), s. 46–55.

tar avstånd till det ideologiska budskapet. Därmed dras också gränser mellan "vi" och "dem". Detta överensstämmer med vad Sass Bak har sagt om att den danska *fællessangen* vid sekelskiftet 1900 bedrevs i sällskap som stod i ideologiskt motsatsförhållande till varandra.³¹ Det stöder också Inger Selander som ansett att det inom folkrörelsesången finns en "förväntningshorisont" antydd i sångtexter och melodi. Hennes resonemang antyder en metodologi, dvs. att forskarens uppgift blir att återskapa sångares och åhörarens kompetenser och förväntningar (förväntningshorisonter).³²

Gymnastiksång som fosterländsk och hälsofrämjande sångpraktik

Den centraleuropeiska sång- och gymnastikkulturen, inte minst den tyska, satte avtryck i Norden. I Gymnastik- och idrottshögskolans bibliotek finns det därför idag en hel del äldre, framför allt tyska sångböcker (de tidigaste från 1840-talet) för gymnaster. De innehåller dock väldigt många olika typer av sånger och få av dem har en direkt koppling till gymnastik. Samma gäller de sångböcker som började dyka upp i Norden kring sekelskiftet 1900. Men det finns exempel på sångböcker med särskilda "gymnastiksånger" som en egen kategori av sånger separerade från exempelvis gånglåtarna.³³

Gymnastiksången är nära besläktad med gånglåten, en traditionell typ av låt i jämn taktart som användes till olika typer förflyttningar utomhus i det äldre bondesamhället och som fick ny popularitet genom spelmans- och ungdomsrörelsen.³⁴ Gymnastiksångernas främsta bruksområden – både de nykomponerade och de som bygger på redan befintliga melodier – torde ha varit i skolornas gymnastikundervisning. De har säkerligen i någon mån använts även för marschövningar i gymnastikföreningarna, vars verksamhet var mera specialiserad.

Innan det fanns svenska gymnastiksånger sjöng man kända melodier för att koordinera de fysiska rörelserna. Får man tro Concordia Löfvingssångbok *Gymnastik-sånger för flickor* (1872) så användes sånger av olika karaktär.³⁵ Den gemensamma nämnaren var att de var kända och således enkelt kunde sjungas som stöd för olika typer av gymnastikrörelser. Bland sångerna kan nämnas Mozarts "Sköna maj", folksånger och visor samt patriotiska sånger som

31 Kirsten Sass Bak, "Fællesangstraditioner i Danmark ca 1780–1960", s. 16–17. Jfr Henry Rask, "Slumrande toner", s. 54.

32 Inger Selander, *Folkrörelsesång* (Stockholm 1996), s. 35. Om förväntningshorisonter se Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia: Om historiska tidens semantik* (Uddevalla 2004 [1979]), s. 171 ff.

33 "Med sång – marsch!". *Marscher och gånglåtar samlade av Nanna Olde*. (Stockholm 1912).

34 Gunnar Ternhag, "Gånglåt", *Sohlmanns musiklexikon*, 1976:3, s. 263; Alf Arvidsson, "Folkmusikens genredynamik – representation och nyproduktion i historiskt perspektiv", *Folk och musik* 2023, s. 20.

35 Concordia Löfving, *Gymnastik-sånger för flickor*.

"Mandom, mod och morske män", "Du gamla, du friska" och "Vårt Land". De fosterländska melodierna föll dock så småningom bort då man började prioritera sånger som var mer lämpade för barns röster och pianoackompanjemang inom den mer specialiserade gymnastiken.³⁶ I gymnastiksångerna kan man se tangeringspunkter också till folkrörelsesången genom att man i sångerna tilltalar en grupp som kallades gymnaster och som intresserade sig för gymnastik. Dyliga gymnastikmarscher och sånger började framträda i svenska sångböcker kring sekelskiftet 1900, till exempel "Hvilans gymnastikmarsch" i den fjärde upplagan av den mycket spridda skolsångboken *Eggelings sångbok* från 1890.³⁷ I senare upplagor kallas den bara "Gymnastikmarsch" vilket antyder att sången fått stor spridning. Hvilan var den folkhögskola där textförfattaren till gymnastikmarschen Nils Hansson och redaktören för sångboken, musikläraren Fredrik Eggeling, verkade.³⁸

"(Hvilans) Gymnastikmarsch" i *Eggelings sångbok* (1898).

I texten till "Hvilans gymnastikmarsch" motiverades gymnastiken med nationalromantiska föreställningar om en forntida kraftfull "svenskhet". Marschen kan se som en kontrafakt till Otto Lindblads (1809–1864) "Ur Ossians dunkla

36 Se vidare Kaj Ahlsved, "Det ser ut som lek, men det är för fosterlandet". Musiken i den finländska kvinnogymnastikrörelsen (1876–1939)".

37 *Eggelings sångbok för folkhögskolor, seminarier, folkskolor och högre allmänna läroverk, innehållande 300 en-, två- och trestämmiga, svenska, norska och danska sånger, utgifen av [Fredrik] Eggeling.* (Lund 1890).

38 *Eggelings sångbok* sammanställdes av Fredrik Eggeling (1832–1895) och blev den mest spridda skolsångboken under 1900-talets först decennium. Den fjärde upplagan från 1890 var den sista som Eggeling själv gav ut. Om Eggeling se vidare Gösta Morin, "Johan Andreas Christian Friedrich Eggeling", *Svenskt biografiskt lexikon* (1949), urn:sbl:16643.

sagovärld" (text. Gustaf Nyblæus)³⁹ eftersom melodin men också betydelser är lånade från den kända studenkörssången om Ossian, Fingals son, – "den skönsta hjälten i nordisk här". I Hanssons version har Ossian ersatts med förhärligandet av framgångsrika vikingatåg. Gymnastiken placeras in i ett längre historiskt narrativ om "svensk" kraftfullhet.⁴⁰ Med formuleringen "Den svenska kraft från forntida dagar" antyds att kraften finns kvar och att textförfattaren (och sångaren) delar samma uppfattning om de gamla nordbornas fysiska kraft som P.H. Ling.⁴¹ I textens stegring mot den sista versen mobiliseras ett gemensamt "vi": "Framåt på fädernas sätt! Så framåt! Den vinner kransen som bäst håller i! Friska tag! Vi äro Sveriges söner (döttrar), vi! Åt oss själve hälsans blomma, Styrka åt släkten, som komma!"

Sveriges söner (och döttrar) uppmanas dock inte att dra ut i krig. Kransen som vinnas syftar på idrotten. Det är till idrottens slagfält de ska för att vinna kraft och hälsa och forma framtidens svenskar. Hvilans gymnastikmarschs musikaliska förlaga är manskörsidealet. Manskören och den patriotiska sången med sin upplevda disciplin, kraft och "stålklang" har även setts som gymnastikens närmaste parallell.⁴² I sångboken finns enbart melodin återgiven men det är i sättning för fyrstämmig (mans)kör som sången (inte minst melodin) kommer bäst till sin rätt.

Andra gymnastiksånger riktades till unga. De användes som pedagogiska verktyg i skolorna och var lättare att sjunga, till exempel Felix Körlings Gymnastikmarsch "Nu ska vi gymnastisera".⁴³ Den innehåller färre språng och bygger på stegvisa rörelser i melodin. I texten påpekas det att det "ger märke i ben och kropp" att "klänga som små apor upp och ner". Den här sången blickar inte bakåt. Det fostrande budskapet är i stället riktat till unga som ska lära sig gymnastik. Förankringen i gymnastiken som skolämne är tydlig. Det samma gäller J. Nicolaisens "Gymnastikmarsch".⁴⁴ Där sjungs att "Lätt på foten, fart i benen, ungdomskraft i armen! Slika flickor vill det gamla Sverige ha". Nicolaisens sång har danskt ursprung, och är ett av flera exempel på hur gymnastiksånger har rört sig mellan sångböcker och länder.

39 Om Nyblæus se vidare t.ex. Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse*, s. 38–43.

40 Jfr Ann Mari Flodin, *Sångskatten som socialt minne: En pedagogisk studie av en samling skolsånger* (Stockholm 1998), s. 103.

41 Jan Lindroth *Idrottens väg till folkrörelse*, s. 25. I sångboken "Med sång – marsch!": *Marscher och gånglåtar samlade av Nanna Olde* (Stockholm 1912) finns sången "Svenskar" med begynnelseorden "Ni unga barn av svenskarnas land" av K.G. Ossian-Nilsson satt till samma melodi.

42 Leif Jonsson, *Ljusets riddarvakt: 1800-talets studentsång utövad som offentlig samhällskonst* (Uppsala 1990), s. 18–21. Jfr Kaj Ahlsved, "Texten som impulsgivare och skildrare av musikaliska praktiker", s. 111.

43 *Sånger för skolan: Samlade och utgivna av Frans Erlandson, Felix Körling, Axel Fr. Österberg* (Stockholm 1930).

44 "Med sång – marsch!", s. 82–83.

En mycket spridd och till kvinnliga gymnaster riktad sång är en text satt till Felix Körlings sång "En glad trall" (ursprungligen med text av Gustav Fröding 1905). I sångboken *Nu ta' vi en sång – Sånger och visor för Nääs* (1911) har den populära melodin, mera känd som "Tre trallande jäntor", fått ny text och kallas "Centralisternas sång".⁴⁵ Centralisterna syftar på studerande vid GCI där bl.a. kvinnliga gymnastikdirektörer utbildades. Sångtexten har i senare sångböcker krediterats gymnastikdirektören Karin Karling som började studera vid GCI 1906.⁴⁶ Sången kallas ofta "Gymnastiksång" eller "Gymnastikvisa" eller "Vi sträva" och den blev populär i både Sverige och Finland. Den nådde också scoutrörelsen, under namnet "Vi sträva" ("Me pyydämme") utgående från andra versens begynnelseord.

Texten till Karin Karlings "Gymnastikvisa" så som den publicerats i CFN. Sånger (1935):

1. Gymnastiken ska ge oss tillbaka,
den styrka vi svenskar har haft,
den ska göra oss friska och raka,
ett folk utav skönhet och kraft.
2. Vi sträva att livsglädje fånga,
och lyckas väl också däri
för att skänka den sen åt de många,
som ej äro glada som vi.
3. Och solsken ska bo i vårt sinne,
men sorgerna jaga vi ut.
Blott glädjen skall finna därinne
och vara till livets slut.

Karlings text gav Frödings bekymmerslösa glatt trallande jäntor på landsvägen ett ideologiskt sammanhang med budskapet att den bekymmerslösa livsglädjen har möjliggjorts av gymnastik. Körlings tonsättning var populär vid 1900-talets början, så Karlings melodival var, likt Hanssons val av melodi för "Hvilans gymnastikmarsch", knappast slumpmässig. Även denna sång tog avstamp i den svenska historien och i idén att gymnastiken skulle förädla människor och mana dem till nya stordåd.⁴⁷ De kvinnliga gymnastikledarna hade som målsättning att nå ut till så många som möjligt, även till flickor och arbetare som tyngdes av hårda vardagssysslor. Detta manifesteras av en formulering i vers två: "för att skänka den åt de många, som ej äro glada som vi"

⁴⁵ *Nu ta' vi en sång: Sånger och visor för Nääs* (Göteborg 1911), s. 87–88.

⁴⁶ I gymnastikläraren Anni Collans sångbok *Sjung och lek* (1922) krediteras Karling som textförfattare. En finsk översättning av sången publicerades 1911 på första sidan av det första numret av den av Collan grundade gymnastiktidskriften *Kisakenttä* ("Spelplanen"/"Lekplatsen").

⁴⁷ Strofen "den styrka vi svenskar ha haft" har omskrivits till "den styrka vi engång har haft" (sic) i sångböcker utgivna på svenska i Finland.

vilket även bär spår av scoutrörelsens skötsamhetsmotto. I motsats till exempelvis en annan gymnastiksång på samma melodi och som avslutas med textraden "så dö vi för fädernebygd!" motiverade inte Karling gymnastiken med fosterländsk offerretorik.⁴⁸ I likhet med Elin Kallios i Finland mycket populära gymnastiksång finns det i Karlings text inga tidstypiska referenser till krig. Så var den också riktad till flickor och kvinnor.⁴⁹

Alla såg dock inte positivt på gymnastik och idrott – hård fysisk ansträngning ansågs ibland vara skadlig och förmanligande för kvinnor.⁵⁰ Kvinnor var till stor del uteslagna från det idrottsliv som växte fram i början av 1900-talet. Kvinnogymnastiken med sitt fokus på kvinnors hälsa och livskvalité – inte tävlingar – kunde bli en frizon och inte minst på gymnastikkurser sommartid knöts vänskapsband för livet. I dylika sammanhang utanför skolkontexten var sångkulturen särskilt livlig.⁵¹ Genom att sjunga blev man gymnast.⁵² Vid offentliga uppvisningar manifesterades sammanhållningen även utåt. Inför stora gymnastikfester komponerades gymnastiksånger, som gavs ut som kommersiella notutgåvor, t.ex. Harald Wretmans *Flickorna komma! Marsch för Sveriges gymnaster* (1924).⁵³ Gymnastiksånger som publicerades i sångböcker och byggde på redan kända melodier fick förmodligen ett vidare genomslag. De har även använts för att skapa sammanhållning mellan gymnaster i mindre och vardagligare sammanhang.

Man kan inte direkt tillämpa samma folkrörelsetanke på skolans sångverksamhet eftersom gymnastiken inte var frivillig där. I skolan har gymnastiksången varit ett påtvingat pedagogiskt verktyg för att koordinera gymnasterna och framställa dem som idealmedborgare. Genom sångerna förmedlades budskapet om gymnastikens positiva effekter för kropp och själ till barn från olika sociala skikt. På likartat sätt fostrades skolbarn moraliskt till gudfruktighet och fosterländskhet genom att sjunga sånger med religiösa och fosterländska motiv.⁵⁴

48 Se Allfrida Mally & Sven Fredén, "Gymnastikmarsch" i *Sångelekar från Näs*. 2. Genomsedda och tillökade uppl. (Stockholm 1922), s. 12–13.

49 Kaj Ahlsved, "Vårt lif är friskt, vårt lif är glad, ty se, gymnaster äro vi": Elin Kallios *Gymnastsång* och kvinnogymnastikens tidigaste skeden i musikalisk belysning", i Sini Mononen, Janne Palkisto & Inka Rantakallio (red.), *Musiikki ja merkityksenanto: Juhlakirja Susanna Välimäelle* (Helsingfors 2020), s. 181–210.

50 Se t.ex. Helena Tolvhed, *På damsidan: Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990* (Göteborg 2015).

51 Kaj Ahlsved, "Det ser ut som lek, men det är för fosterlandet": Musiken i den finländska kvinnogymnastikrörelsen (1876–1939)", s. 166–167.

52 Jfr Simon Frith, "Music and identity", s. 109.

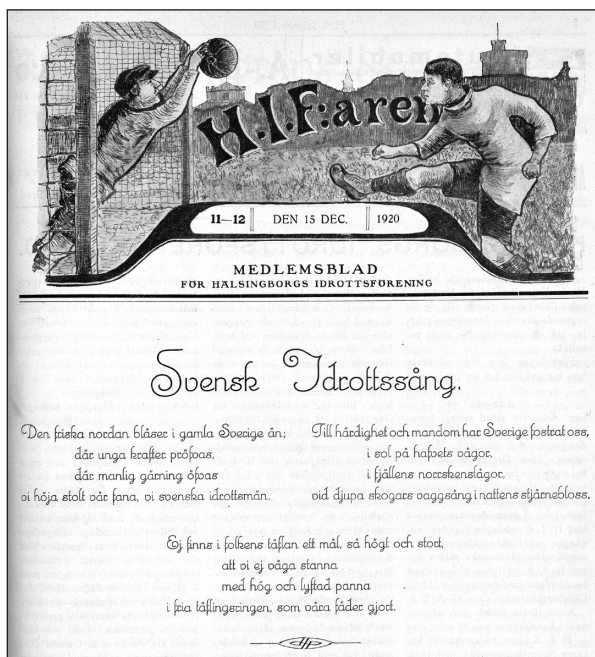
53 Kaj Ahlsved, "Bland velocipedgalopper och pingpongpolkor: Utgivning av idrottsrelaterad mellanmusik i Sverige fram till ca 1939", s. 50.

54 Se Märta Netterstad *Så sjöng barnen förr: Textmaterialet i de svenska skolsångböckerna 1842–1972* (Stockholm 1982), s. 94; Ann Mari Flodin, *Sångskatten som socialt minne: En pedagogisk studie av en samling skolsånger* (Stockholm 1998), s. 103–107, 112–114.

Föreningssång som självförhärlikande, fosterländsk skötsamhetskultur

Gymnastikföreningarna var bland de första idrottsföreningar som grundades men så småningom växte det i framför allt städerna fram idrottsföreningar (för män) som hade många olika idrotter på sitt program. En del idrottsföreningar hade även egna tidskrifter och i dessa kan man hitta en brokig repertoar av sånger, visor och texter skrivna på vers. Dessa sånger tar fasta på föreningsgemenskapen. Sånger, ofta på kända melodier, spreds och förhärlikade den egna gemenskapen. Grovt sett delar jag in föreningstidskrifternas sånger i tre olika kategorier: 1) Idrottssånger där man besjunger idrottens förändringspotential, 2) förenings/klubbssånger vilka likt lystringssånger skapar igenkänning hos en grupp och hade en samlande funktion och 3) olika typer av visor ("sällskapssånger") som skildrade föreningslivet.

Med begreppet idrottssång syftar jag på sånger som inte avser en specifik föreningsgemenskap; de tar, likt gymnastiksångerna, fasta på idrotten som fenomen. Ett exempel är "Svensk idrottssång" som publicerades i Hälsingborgs idrottsförenings medlemstidning *H.I.F:aren* och som härstammar från en idrottssångstävling arrangerad av *Dagens Nyheter* inför OS 1920.⁵⁵ Den verkar

11-12 DEN 15 DEC. 1920

MEDLEMSBLAD
FÖR HÄLSINGBORGS IDROTTSFÖRENING

Svensk Idrottssång.

Den friska nordan blåser i gamla Sverige än;
dåc unga befaller pröfvas,
dåc manlig gåtning öfvas
oi höja etolt vår fana, oi svenska idrottsmän.

Till härdighet och mandom har Sverige förtret oss,
i sol på hafvets vågor,
i fjällens norrskenelågor,
vid djupa eskogars oaggadning i nattens stjärnblöss.

Sej finns i folkens täflan ett mål, så högt och etolt,
allt oi ej våga slanna
med hög och lyftad panna
i fria täflingsingen, som våra fäder gjort.

ha en så känd melodi att melodianvisningen utelämnats. De inledande orden "Den friska nordan blåser i gamla Sverige än..." antyder att det är Rickard Dybecks patriotiska sång med inledningsfraserna "Mandom mod och morske män, finns i gamla Sverige än" som agerat förebild.

"Svensk idrottssång"
publicerad i *H.I.F:aren*
(nr 11-12, 1920).

55 *H.I.F:aren* 1920:11-12. Sången återges även Torbjörn Andersson & Edvard Koinberg, *Fotbollens kuriosakabinett*, s. 328. I *Dagens Nyheter*, 4/7-1920 uppges sången, vars upphovsperson är John Grandell, ha fått ett av tävlingens flera "extrapris". Exempel på andra idrottssånger från samma tider är t.ex. "Idrottssång" publicerad i *Öisaren* 1918:2, musik Werter Carlsson, text K.G. Ossiannilsson. Även Alice Tegnér har publicerat idrottssånger.

Sången förenar idrott med patriotism genom att manliga ideal av disciplin och uppoffring överförs till en idrottskontext. Den patriotiska sångens ideologiska konnotationer laddas här med tidstypisk idrottsnationalistisk retorik som länkar naturförhållanden till idrott – den hårda svenska naturen har fostrat män till ihärdighet och mandom. Naturen var också ett återkommande tema i de fosterländska sångerna.⁵⁶ Man kan fråga sig om denna diktning, tävlingens syfte till trots, varit ämnad att sjungas av föreningsmedlemmarna eller om den bara skulle konsumeras av likasinnade i textform oavsett föreningstillhörighet – detta i motsats till gymnastiksångerna som uttryckligen var till för att sjungas och användas.⁵⁷

Ibland efterlystes föreningssånger i idrottstidskrifter. Redaktionerna fick då ofta ta emot både allvarliga, dvs. patosfyllda, och humoristiska sånger. Man önskade många så man kunde välja bland en mångfald.⁵⁸ Ett exempel på detta är den "föreningssång" till Hälsingborgs IF, och ett upprop till medlemmarna om ännu fler sånger, som ingick i *H.I.F:aren* 1921.⁵⁹

Kom igen med flera!

Vi återgifva för dagen ett förslag till föreningssång (eller sång speciellt för spelarne), som inkommit från en känd signatur. Det behöfs emellertid flera opus, så man får något att välja på. Alltså: efter med flera!

Och så lämna vi det bundna ordet åt S. G. A.:

Mel.: Everybody's doing it nov. (Då och Då)

**Här ett lag ni skall få se
utaf fotbollspelare
med ett glatt humör
som ni alla hör
inte någon män'ska stör.
Därför vilja ni som vi
klämma allesamman i
med på denna sång
den är inte lång
alla, alla på en gång.**

Refr. ::: Vem har vunnit sympati? *H. I. F. H. I. F.!*
pojkar som har energi. *H. I. F. H. I. F.*
Med en tröja röd och byxor blå
och en fräs som alltid ljuder så:
H. I. F. skall högst i toppen stå. H. I. F. H. I. F. H. I. F. (Hej)
Rätta gnistan sitter i *H. I. F. H. I. F.*
därför heja alla vi *H. I. F. H. I. F.*
ingen av oss kan väl bättre må
än få lof att sjunga då och då
H. I. F. de röda blå
högst uti vår tanke skall stå. **:::**

En föreningssång författad av
signaturen "S. G. A." (*H.I.F:a-*
ren nr 11, 1921).

56 Saijaleena Rantanen, *Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen. Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakkoon.* (Helsingfors 2013), s. 220–221. Jfr Hanna Enefalk, *En patriotisk drömvärld*, s. 112–114.

57 I tävlingen som sången ursprungligen ingick i kritiserades den även för sin brist på "sångbarhet". Se *Dagens Nyheter*, 7/7–1920.

58 Jfr Kaj Ahlsved, "Texten som impulsgivare och skildrare av musikaliska praktiker", s. 113.

59 *H.I.F:aren* 1921:11.

Melodin sången bygger på år ”Everybody’s doing it now”, en ragtimesång av Irving Berlin (1911). Adaptionen med repetitionen av lagets namn i refrängen är finurligt gjord. Den populära melodin stöder framförandet av texten men melodivalet anspelar på idrotten som populärt samhällsfenomen mer än patriotism och manlighet.

Sånger med originalmelodier ställer andra krav på inläring, och kanske även förmåga att läsa noter. Detta gäller den i samma *H.I.F:aren* publicerade ”Klubbsången”, komponerad av den lokala musikprofilen Fredy Lindberg 1922 till text av Sten Granlund.⁶⁰ Text och pianonoter publicerades på samma uppslag. Någon patosfylld marsch rör det sig dock inte om, snarare en hurtig visa i tvåtakst som framhäver ärligt spel och kämpaglöd.

Nu äro de framme igen.

Idrotten, här nämligen fotboll har sina behållare, som inte försumma tillfället dela ut en poäng när de kommer åt. Det senaste laget var Gullspåren, vilka efter sin match mot H. I. F. skulle ha varit sig mindre såmningssjuka än på tidigare. Hå ha ha!

I fotbollsaren brukar det ibland talas om något som kallas fotbollskultur, vilket vi vanligtvis förstås som en ganska välutvecklad känsla vi begripa men som enligt vad som meddelats här är en expert är utvecklad för en spelare så att alla glömska kungas på lädret, så att bollen hamnar på det stället där den skall hamna. I fotbollsaren har man emellertid utvecklat eller aldrig helt talat om fotbolls-kultur, eller har fotbollsaren så att utvecklad förmåga, under och efter en match. Och trots detta är fotbollsaren kultur.

H. I. F.arnes egen klubbssång.

För H. I. F. är vilja ligger i med all vår ungdoms erga energi att så det mål vi en gång sett oss för i årets strid med frukt och glatt hälsar: Det finns vi aldrig förlora för H. I. F.aren ty när vi ha gjort glänsen så börja vi igen!

Vi gilla inte rull och "sporka-spräng" men samspel mellan hjärnansinnet och ett litet av hänsyn till oss på så att från plan vi stängande kan gå!

Refång

Du! det händer att vi komma till och ett eget mål för vi en boll, det endast jagger upp vårt spehinder och hela laget stänger ut kör!

Refång

Hälsingborgs Gula Stenkarlsfabrik

REKOMMENDERAR

alla Hälsohållande överskrifter är alla såg Stenkarls, Porslins, Kvarnsten, Hårbruker, Ellipse former alla storsaker och mer.

Billigaste inläppskålen.

Besök försäljningskålen.

Klubbsång av Fredy Lindberg publicerad i *H.I.F:aren* (nr 5, 1922). Samme Lindberg har även publicerat en marsch för piano tillägnad HIF (op. 25, 1929).

I stället för nationalism och fosterländskhet framträder i Lindbergs och Granlunds ”Klubbsång” en annan målsättning: gott humör och god sportsman-naanda. Här manifesteras idrottens borgerliga bildningssyn att ge ungdomen en meningsfull sysselsättning som samtidigt är karaktärsdanande. Idrotten, inte minst den alltmer populära fotbollen, sågs som en del av en skötsamhets-fostran främst riktad till arbetare.⁶¹ Samtidigt ser man även fotbollsideologiska

⁶⁰ Antagligen mannen bakom signaturen S.G.A.

⁶¹ Torbjörn Andersson, *Kung fotboll*, 191ff; Alf Arvidsson, *Sågarnas sång: Folkligt musicerande i*

spår i sången, dvs. man motsätter sig ruffighet och ”sparka och spring”-fotboll. Fotbollsspelare skulle vara förebilder både på och av plan.

Att genom sång idealisera idrottsutövares goda uppträdande hade att göra med de disciplinära utmaningar som börjat framträda när fotbollen i större utsträckning började locka inte minst de fabriksarbetande ungdomarna. Här betydde skötsamhet inte avhållsamhet från alkohol utan gott humör och trofasthet till föreningen. Dessa dygder, inte minst framhävandet av det goda humöret, är besläktade med borgerliga kärnvärden, t.ex. självdisciplin, impulskontroll och handlingskraft.⁶² Framhävandet av föreningsmedlemmarnas goda humör är en form av förhärlikande av föreningsgemenskapen, dvs. ett sätt att lyfta fram vilken förening som hade de ”bästa” spelarna. Ordalydelser om mod och gott humör är därför återkommande i många borgerliga föreningssånger. Två av de tre sånger som tagits med i Örgryte idrottssällskaps (ÖIS) historik för tiden 1887–1937 tangerar på något sätt ÖIS-medlemmar som är kända och glada och aldrig tappar humöret. ÖIS var vid sekelskiftet 1900 förmodligen Sveriges mest framstående fotbollsförening och den medelklasspräglade föreningen blev med tiden ännu något mer exklusiv.⁶³ Det goda humöret framträder tydligt som en latent egenskap och krav på föreningsmedlemmarna – detta i motsats till gymnastiksångerna som framhävde idrottens kraft att förädla människan.

Den enligt ÖIS historik mest populära sången var ”ÖIS vi alla nu tillhöra” med en text satt till manskörssången ”Dåne liksom åskan bröder” av föreningsmedlemmen och fotbollsspelaren Torsten ”Skepparn” Ståhlfors.⁶⁴ Denna sång liknar den ovan nämnda idrottssången, men de nationalistiska undertonerna kopplade till att svära trohet till Sverige har här istället ersatts av föreningsidentitet:

Original

Dåne liksom åskan bröder
högt vår fosterländska sång!
Hell, vårt dyra fosterland.

ÖIS version

ÖIS vi alla nu tillhöra
Och vår klubb vi älska bör
Hell, du ärorika ÖIS

I den nya sången är det ÖIS:s historia och ära som ska försvaras. Var då föreningsverksamheten anti-nationalistisk? Nej, tvärtom, idrottslig verksamhet sågs inom borgerligheten som en kanalisering av den fosterländska dygden att offra sig för något större än sig själv. Ideologiskt sett genomsyrades den

sångverkssamhället Holmsund 1850–1980 (Umeå 1991), s. 139–140.

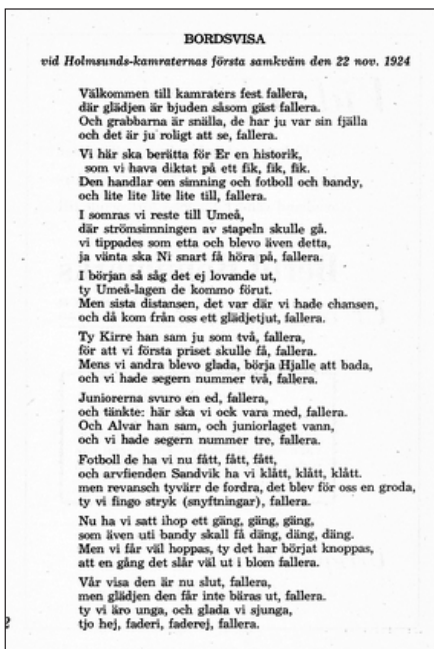
62 Se t.ex. Hanna Enefalk, *En patriotisk drömvärld*, s. 14–15.

63 Torbjörn Andersson, *Kung fotboll*, s. 105.

64 Einar Lilie, Gunnar Berglund & Gösta Rosén, *Örgryte idrottssällskap 1887–1937* (Göteborg 1937), s. 233–234. Texten till sången inklusive melodianvisning finns även i *Öisaren* 1921:3. I den korta artikeln beskrivs sången som en ”sedan gammalt av alla uppskattad klubbsång” och ett ”praktfullt verk” som medlemmar inte torde ha svårigheter att öva in.

borgerliga idrotten, och med den även Riksidrottsförbundet, av fosterländska ideal.⁶⁵ På föreningsnivå har dessa ideal bidragit till att reproducera och förstärka mäns dominans i föreningsidrotten.⁶⁶ Via kraftfulla marschmelodier som "Dåne liksom åskan" lånar idrotten den nationalistiska dygden att sida vid sida med sin kamrat offra sig för sitt land. Eftersom "Dåne liksom åskan bröder" var en bekant studentsång kan man även tänka sig att den var mest praktfull när den kraftfullt sjöngs i stämmor. Man kan utgå från att en stor del av idrottarna kunde studentsånger i borgerliga föreningar som HIF och ÖIS.

De ovannämnda sångerna, inte minst exemplen från ÖIS, har säkert sjungits i ceremoniella situationer. Sånger av mer lekfull karaktär – "sällskapsvisor" – har föredragits vid klubbaftnar eller olika typer av fester där de fungerade som underhållning likt de hurtiga kupletterna som framfördes som allsångar vid landskamper på 1920-talet.⁶⁷ I IFK Holmsunds historik namnges ett antal dylika lekfulla visor som "bordsvisor". Denna rubricering, som antyder en viss social situation, exempelvis ett "samkväm" för föreningsmedlemmar, ger en fingervisning i vilka sammanhang dylika självförhållande visor har sjungits.⁶⁸ Dylika kupletter var programnummer med kopplingar till snaps- och skålvisekulturen.

"Bordsvisor" publicerade i IFK Holmsunds historik. (Johansson 1948, s. 32–33).

- 65 Jan Lindroth, *När idrotten blev folkrörelse* (Stockholm 1975), s. 73.
- 66 Daniel Alsarve, "Power in the arm, steel in the will and courage in the breast" – a historical approach to ideal norms and men's dominance in Swedish club sports, *Sport in History*, 2018:3 (vol. 38).
- 67 Åke Jönsson, "Allsången föddes på Olympiastadion".
- 68 Sven E. Johansson, *Idrottsföreningen Kamraterna, Holmsund: Jubileumsskrift 1923–1948* (Umeå 1948), 32–33. Jfr Alf Arvidsson, *Sågarnas sång*, s. 64.

Även om man i den svenska idrottsrörelsen sällan verbaliserade idrottens roll i samhället framhävdes, enligt Lindroth, i någon mån det goda kamratskapets moraliska-andliga effekter.⁶⁹ Det goda kamratskapet samt föreningsgemenskapens fullföljande och fortgång är oftast det centrala innehållet i de visor som härstammar från olika typer av fester, och som i en IFK-kontext har kallats för "kamratkupletter".⁷⁰ De kupletter som framförts på fester publicerades ofta i föreningarnas egna tidskrifter men ibland återgavs de, likt ofta framförda klubbsånger, även senare i föreningshistoriker. Genom publiceringen blir de levande framförda sångerna representativa för det goda kamratskap som rådde i föreningen. Kupletterna i sig var dock sällan sånger av lystringssångskaraktär avsedda att överföras mellan generationer.

Idrott som medel för klasskamp – sång på idrottspolitisk grund

När arbetaridrotten i Sverige gavs plats inom vad som 1929 blev Arbetarnas Idrottsförbund (AIF) – som ofta beskrivs som en parentes i svensk idrottshistoria – var kontrasten till den borgerliga idrotten stark. Även Socialdemokraterna vände förbundet ryggen och bemötte rörelsen med tystnad och isolering.⁷¹ För AIF var utgångspunkten att idrottsrörelsen hade blivit en massrörelse och en social faktor som passiviserade arbetarna politiskt.⁷² AIF motsatte sig "Riksidrottsförbundets militaristiska och fascistiska ledning" och satte antifascismen högt på dagordningen.⁷³

Vad som sjöngs i AIF-föreningarna är till stor del höljt i dunkel, detta eftersom dokumentation och musikalier relaterade till AIF-föreningarna är svåra att finna. Via tidskrifter knutna till AIF som t.ex. *Idrottsfolket* och *AIF:aren* får man inblick i rörelsens sångkultur. Den "Idrottsmarsch" som publicerades i *Idrottsfolket* och som Pålbrant kallar "AIF:s marsch"⁷⁴ är ett musikstycke som artikulerade sammanhållningen på förbunds nivå och som således fick sin mest naturliga brukskontext när AIF-föreningar samlades till egna mästerskap och turneringar.

69 Jan Lindroth, *När idrotten blev folkrörelse*, s. 71.

70 Se Kaj Ahlsved, "Texten som impulsgivare och skildrare av musikaliska praktiker", s. 115–117.

71 Rolf Pålbrant, *Arbetarrörelsen och idrotten 1919–1939*, s. 23–28.

72 Rolf Pålbrant, *Arbetarrörelsen och idrotten 1919–1939*, s. 171–172.

73 Linus Sollin, "Idrott i Klasskampens tjänst": Särtryck ur *Elbogen* 2016 (Malmö 2017), s. 117.

74 *Idrottsfolket* 1935:5; Rolf Pålbrant, "Arbetarnas idrottsförbund", *Folkets historia* 1990:3.

AIF:s marsch i *Idrottsfolket* (nr 5, 1935).

Enligt uppgifter i Kiruna AIF:s historik, där texten till refrängen har återgivits, är den författad av 1934 av Viktor Wallin, dåvarande AIF-ordförande.⁷⁵ Melodin är en fransk marschsång "Quand Madelon", mera känd som "La Madelon", med musik av Camille Robert och som blivit populär inom den franska militären.⁷⁶ Noterna som publicerades i *Idrottsfolket* har melodin saxad ur ett pianoarrangemang av Roberts marsch – det är alltså pianots högra hand som utgör melodin och mellanspel och ackompanjemang har därför inte kunnat redigeras bort. Dylik klippa-och-klistra kultur var typiskt för den resurssvaga politiska arbetaridrottskulturen.

I den borgerliga idrotten var det vanligt att notutgivningarna pryddes av svenska flaggor eller att verksamheten beskrevs ske "under idrottens fana".⁷⁷ I illustrationen på sidhuvudet till AIF-marschens noter syns både män och kvinnor marschera under den Röda sportinternationalens flagga. Visuellt inkluderas kvinnor i kampen genom illustrationen. I sångtexten förekommer dock inte några kvinnor. Normen är den idrottsutövande mannen och det är denne som tilltalas i sångens "vi". "Ungdomen i vilket blodet svallar" består som social grupp främst av idrottsmän – eller rättare sagt sången bidrar till att konstruera ungdomar som (potentiella) idrottsmän.

En central formulering i AIF:s marsch relaterade till förbundets ideologi: "Så stålas tanke, viljan, handen, ett led i klassens frihetsstrid". Orden summerade arbetaridrottens målsättning att stärka ungdomars kroppar och motiva-

75 John Ivar Larsson *50 år med AIF. 1927–1977* (Kiruna 1977), s. 15. Se även Rolf Pålbrant, "Arbetarnas idrottsförbund", s. 60.

76 Wikipedia, "La Madelon". Wikipedia. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=La_Madelon&oldid=1059362076

77 Se exempelvis Francis Pihlström "Under idrottens fana" (Wibergs förlag, 1897) eller Gustaf Cleve "AIK-marsch" (Eget förlag 1908).

tion för klasskamp. Refrängens avslutande fras och våldsamma formuleringar om strid och offensiv avser alltså inte den idrottsliga striden på planen. Det handlar om klasskamp. Sången manifesterade med andra ord AIF:s syn på idrottens politiska betydelse. Utöver dess interna bruk i arbetaridrotten kan sången också ha fungerat som inmarschmusik och propagandaverktyg utåt. Det bör dock påpekas att AIF vanligtvis enbart spelade mot andra arbetarpolitiska lag och även mötte internationellt motstånd från bland annat Finland, Norge och Sovjet.

Svenska AIF-anslutna medlemmar manifesterade också sin tillhörighet till den internationella arbetaridrottsrörelsen via sången "De antifascistiska idrottsmännens sång" vars radikala text, ursprungligen författad av proletärpoeten Erich Weinert, återgavs på svenska i Kiruna AIF:s historik.⁷⁸ (mel. "Marsch" av Paul Arma) Att båda sångerna inkluderades i historiken (även AIF:s marsch citeras kort) tyder på att de kan ha haft en framträdande position i föreningen.

De antifascistiska idrottsmännens sång

Idrotten skall finnas, ty idrotten är bra,
den skapar hälsa, kraft och mod.
Kapitalet behöver dock soldater.
Därför mobiliserar det idrottsmännen först,
de skall vara dess förtrupp
i granaternas blodbad.

Refräng: Idrottskamrater, brodershanden
mot folkmordet!
Mot folkmordet
marscherar den röda idrotten.
Röd idrott!

Fascismen rasar genom hela världen.
Kanonerna står redan uppställda
med sina gap fulla av granater.
Ännu står de mot varandra i hotelseleken,

men snart finner de det gemensamma
målet,
de röda sovjetstaterna.

Refräng: Idrottskamrater ...

För oss är idrott inte geschäft och rekord,
inte träning för massmord,
inte heller för skydd av profiter.
Vi antifascister står beredda
för kampen, som befriar oss från
kedjorna.

Vi kan inte hindras!

Refräng: Idrottskamrater ...

Utdrag ur "De antifascistiska idrottsmännens sång", publicerad i Kiruna AIF:s historik (Larsson 1977, s. 24).

I sången framträder en antifascistisk ideologi. Sångaren, AIF:aren, blir en del av den "Röda idrotten" som reser sig mot kapitalet. Motståndarna finns inte primärt på idrottsplanen. Det är mot fascisterna, som rekryterar soldater bland idrottsmän, kampen förs.

AIF tog kraftfull ställning mot OS i Berlin 1936 och måhända var den här sången en reaktion mot den borgerliga sångkulturen som från medlet av 1920-talet kunde innefatta ledd sång på läktare ("allsång") i samband med landskamper samt även sånger skrivna för de (svenska) idrottsmännen eller gymnasterna som grupp. Redan 1912 kunde man i svensk press läsa att

⁷⁸ Tyvärr verkar ingen känna till var Kiruna AIF:s arkivmaterial finns idag.

Svenska gymnastik- och idrottsföreningars riksförbund hade bjudit in till en tävling om lämpliga sånger för "idrottens utövare".⁷⁹ Inför OS 1936 arrangerade även *Dagens Nyheter* och Nordiska musikförlaget en "Pristävling om idrotts-sånger" med syfte att "lägga grunden till en svensk repertoar av idrottssånger".⁸⁰ AIF:s idrottsmarsch var dock inte en respons på tävlingen, den hade publicerats långt innan. "De anti-fascistiska idrottsmännens sång", som finns på tyska och engelska, har även sitt ursprung utomlands och är således inte någon pastisch på det vinnande bidraget.

Att AIF motsatte sig den borgerliga idrottens nationalistiska undertoner blir tydlig när man noterar vilka ord och uttryck som exkluderats: I de båda ovannämnda AIF-sångerna nämns inte "Sverige", "svensk ungdom" eller "Sveriges idrottsmän" eller "det gamla Sverige". Inte heller finner man här några hurtiga formuleringar om idrottsutövares goda humör osv. Den röda idrottens moraliska upphöjdhed låg i att arbetaridrottaren ställde sig på den svages sida: "för fattigt folk i nöd, vi är ett väldigt stöd" (cit. ur AIF:s marsch).

Arbetarrörelsen hade en omfattande musikrepertoar. Linus Sollin har påpekat att Malmö AIF:s festligheter i klubblokalen innefattat både slagord och allsång.⁸¹ Även under arbetarolympiaderna spelades för rörelsen komponerad marschmusik. Hur och i vilken omfattning de ovannämnda sångerna faktiskt framfördes är inte lätt att slå fast. Men man kan anta att de har förekommit tillsammans med andra politiska arbetarsånger i samband med tävlingar, fester och möten. Sångerna, som uttryckligen riktade sig till politiskt röda idrottsutövare, har antagligen förekommit sparsamt utanför idrottskontexterna. Men att de användes som agitation mot den borgerliga idrotten och som verktyg för rekrytering av nya ungdomar framstår som troligt.

Sammanfattande ord

Man kan konstatera att det har sjungits en hel del inom idrottsrörelsen, låt vara att man inte kan veta exakt i vilka alla sociala situationer och i vilken omfattning sångerna har framförts. Gemensamt för samtliga tre delstudier som har inkluderats här är att idrottsutövare genom sång kunnat uppleva att de ingår i ett större sammanhang. I de sånger som är hämtade ur gymnastik- och arbetaridrottens miljöer artikuleras idrotten som verktyg för individuell och samhällelig förändring. Båda dessa sammanhang var även föreningsöverskridande: Gymnastikrörelsen var sammanflätad med gymnastiken som skolämne och AIF-idrotten var idémässigt ansluten till den transnationella arbetarrörelsen. Gymnastiksångerna hade en unik plats i den svenska idrotts- och musikhistorien då de via skolorna nådde människor ur vitt skilda sociala mil-

⁷⁹ *Göteborgs aftonblad*, 27/11-1912.

⁸⁰ Se t.ex. *Dagens Nyheter*, 2/12-1935. OS-året 1920 hade även en likartad tävling utlysts av *Dagens Nyheter*, 19/5-1920.

⁸¹ Linus Sollin, "Idrott i Klasskampens tjänst", s. 125.

jöer. I föreningsidrottens sånger lyftes idrottens betydelse för nationen fram samtidigt som föreningen och dess medlemmar förhärligades – inte idrotten per se. Detta, liksom de idrottsångstävlingar som kort lyfts fram i artikeln, ger en fingervisning om att det saknades sånger med idrottsideologiskt innehåll inom den svenska föreningsidrotten. Det kan ha varit så att när tävlingsidrotten vann mark, kommersialiserades och användes för att markera skillnad var det inte längre gångbart att på gräsrotsnivå sjunga om idrotten som en förbrödrande kraft. Det var också detta perspektiv som färgade AIF:s verksamhet – att idrott inte förbrödrade utan vändes mot arbetarna.

Gemensamt för sångerna ur det tre olika sammanhangen är att textförfattarna verkar ha kommit ur de egna leden, vilket även Sass Bak lyfter fram som karaktäristiskt för *fællessangen*. Textförfattaren har svurit sig till samma ideal eller målsättningar som sångarna. Detta gör sig gällande även inom idrotten idag där kompositörer av musik för specifika lag ofta avkrävs tillhöra samma gemenskap eller dela samma lokalitet som laget eller föreningen i fråga.⁸²

Vid sekelskiftet 1900 var sånger om idrott och gymnastik inte bara sätt för olika grupper att samlas kring intresset för ett nytt samhällsfenomen – sånger om kroppskultur var även sätt att legitimera idrotten och gymnastiken som samhällseliga fenomen. I en tid som präglas av alltmer stillasittande kan man fråga sig om historien även kan lära oss något om hur man med hjälp av sång och musik kan få människor att röra på sig, och hur musik kan bidra till att föra fram idrotten som hälsofrämjande kraft.

82 Kaj Ahlsved, *Musik och sport: En analys av musikanvändning, ljudlandskap, identitet och dramaturgi i samband med lagsporevenemang* (Åbo 2017), s. 24–29.